

Kapitoly z knižní kultury

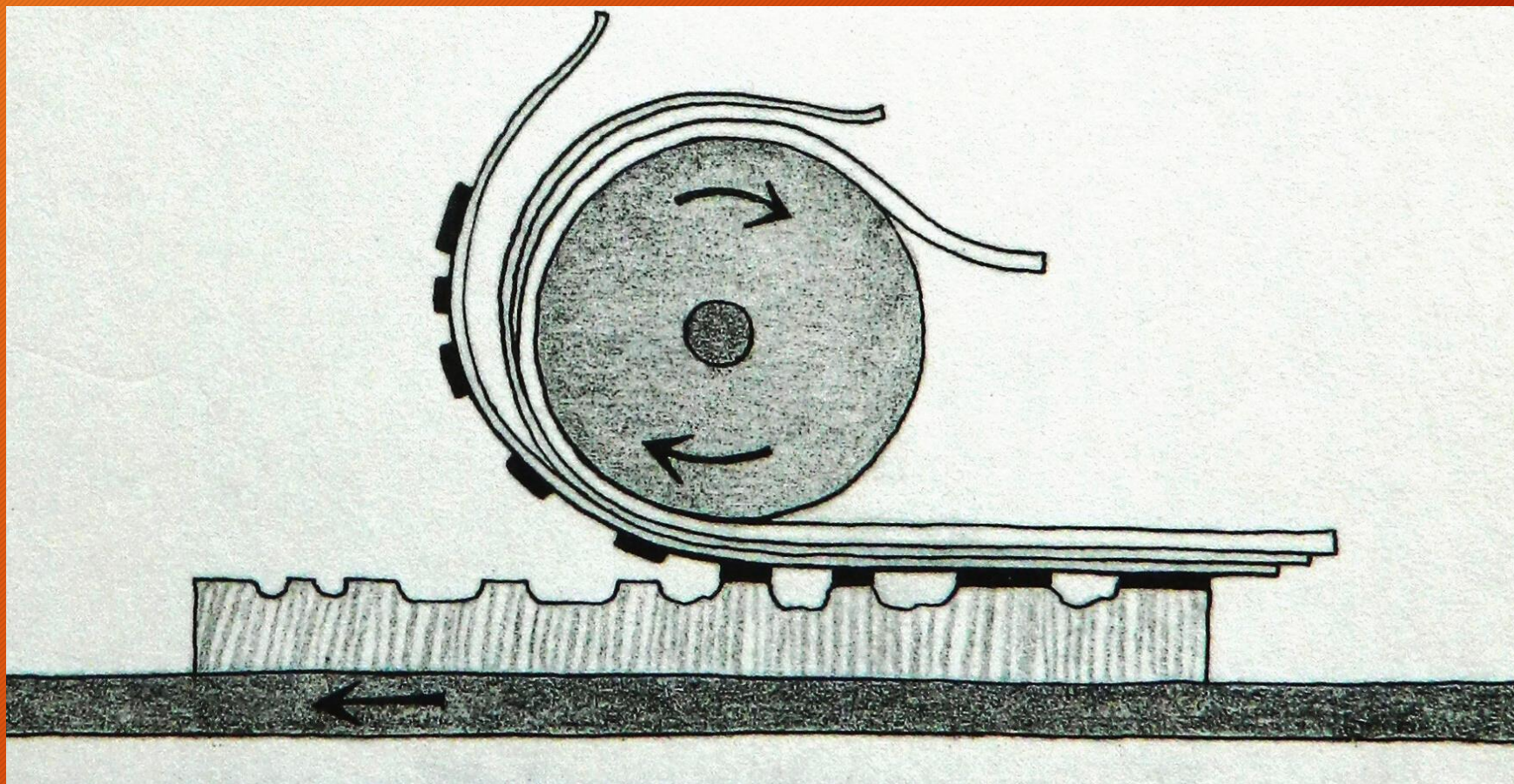
III. Ilustrace

- Tiskařské postupy se liší umístěním tisknoucích elementů na tiskové formě. Z tohoto hlediska rozlišujeme tři základní procesy. Vývojově nejstarší je tisk z výšky, o málo mladší tisk z hloubky a vcelku moderní tisk z plochy (ve 20. století jako prozatím nejnovější tiskové techniky přistoupily ještě tisk skrze síto neboli sítotisk, elektrostatický tisk a tryskový tisk).

TISK Z VÝŠKY

U tisku z výšky jsou tisknouce, barvou opatřené elementy vyvýšeny do jednoduté roviny, zatímco snížené partie barvu nepřijímají, a tudíž se neotiskují. Snížování povrchu budoucí tiskové formy se děje mechanicky a náročnost opracování závisí na fyzikálních vlastnostech výchozího materiálu (nejčastěji dřevo, kámen, kov). S kulturní historií lidstva jsou úzce spjaty dřevořez a dřevoryt. Barva nanesená na horní (tisknouce) plochu formy je snímána ručně obtiskem, nebo tiskem v knihtiskařském lisu. Poněvadž otisk kamenných, dřevěných a kovových desek vzniká třením a tlakem speciálního hladítka, nesou rubové strany deskotisků zřetelné stopy po reliéfu tiskové formy. Plošné tlakové těleso knihtiskařského lisu působí šetrněji, a proto bylo možno papír potiskovat oboustranně (opistograficky). Typickým rysem tisku z výšky je ostře ohraničené a plošné ulpění barvy na papíru.

TISK Z VÝŠKY

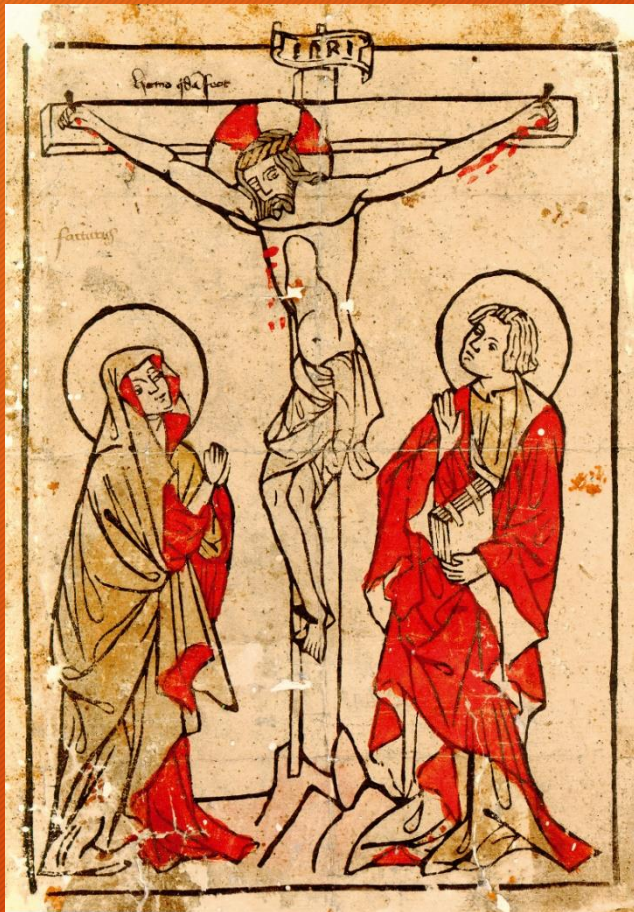

D ř e v o ř e z (Čína konec 6. století) speciálními noži se vcelku lehce řeže do dřevěného špalíku vyříznutého podélně po kmeni třešně nebo hrušky. Pomocí tamponu (válečku) se tiskařská barva nanáší jen na plochu, takže vyřazené linie zůstávají bílé. Pokud ze špalíku vzniká ilustrace, štoček musí mít stejnou výšku jako je výška tiskových literek, aby ho bylo možno montovat do tiskové formy.

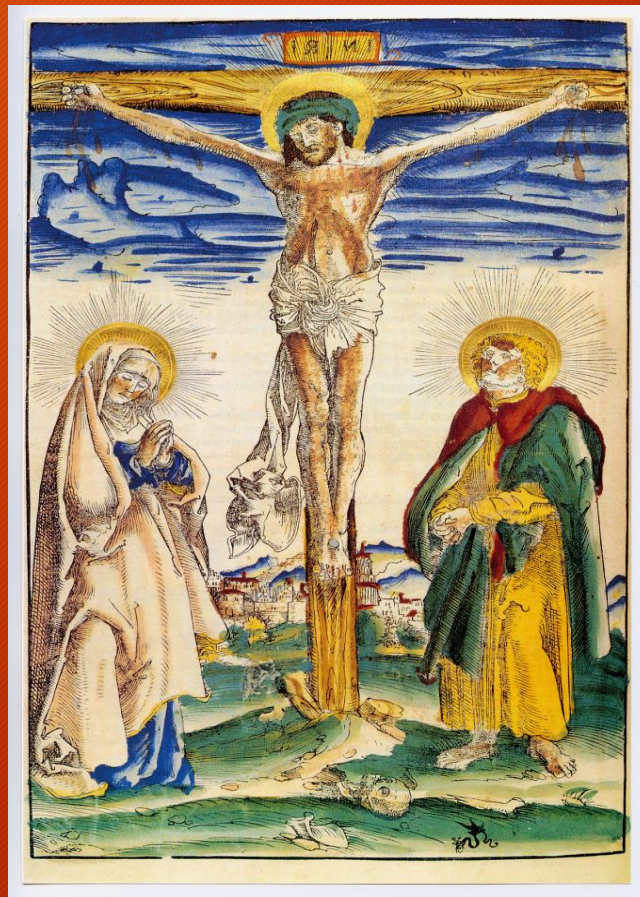
D ř e v o r y t (Anglie 1771) štoček má podobu šachovnicově sklížených špalíčků vyříznutých z kmene zimostrázu nebo hrušky napříč, aby se rylo obtížněji proti letokruhům. Ryje se mědiryteckými rydly. Vzniklá kresba je abnormálně jemná. Tvrdé štočky dovolily velký počet otisků, vyhovující učebnicím a novinám.

Tisk z výšky

a) dřevorez v epoše deskotisků

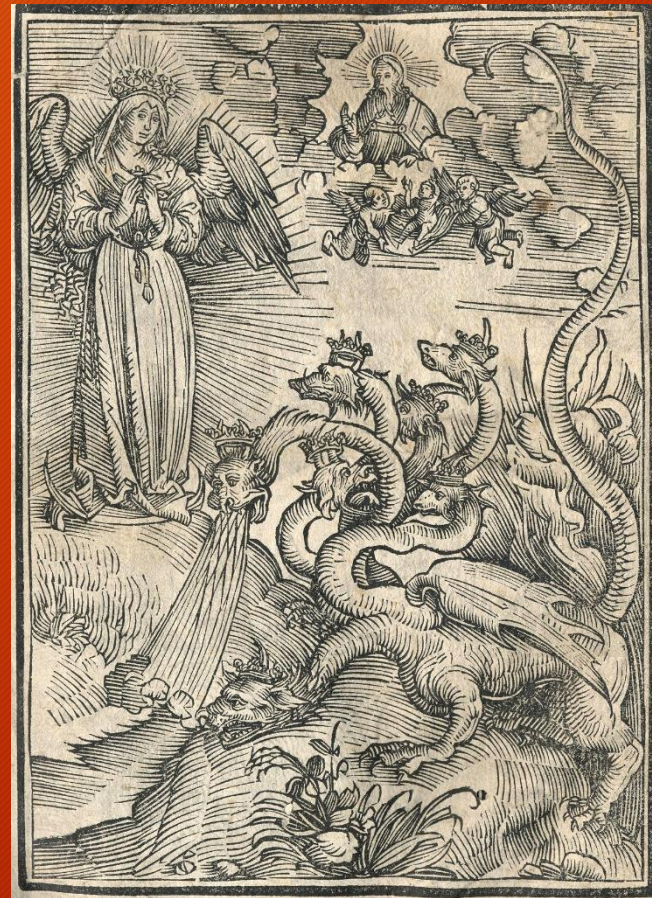
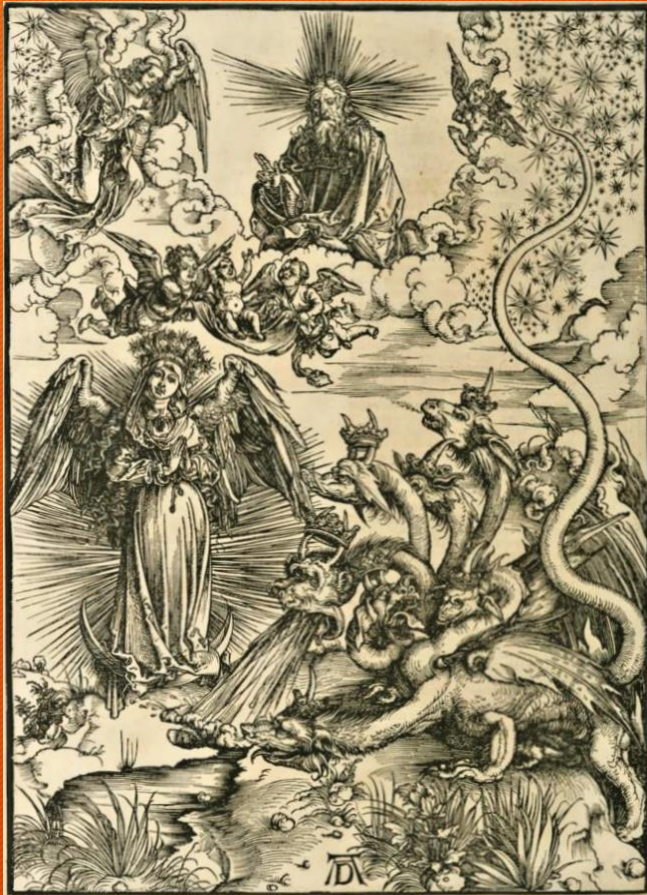
Kolorování knižního dřevořezu

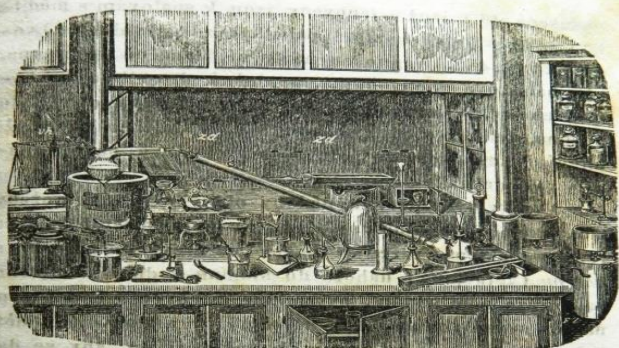
Umělecký knižní dřevořez (Dürer 1498)

Kopírování dřevořezů

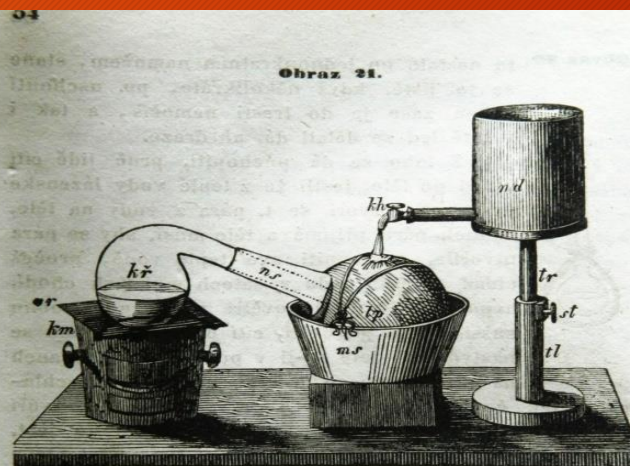
b) dřevoryt

Pohled do lučebny.*)

Abý nezkušený začátečník v lučbě aspoň nějaký názor a pojem měl, jak to asi v lučebně vyhlíží, přiložili jsme nadstojící obrázek, kde aspoň jako okénkem do lučebny viděti jest. I budeme hleděti vše zde představené, ač tuze směstnané, popsati. — Při práci té neb oné nesmí jindy tolik nádobí na stole a jinde státi. U zdi (zd, zd, zd) přistaveny jsou pece a sice zde na obrazu černé jich otvory viděti jest, nikoli ale jich topení č. čelasna z předu (tomu překáží představený stůl), ač dvířka do komínů ve zdi dobře pozorovati lze. Nad jednou pálací pecí stojí na trdrátu (tridrát) skovradka (Muffel) s dvířkami a se vstaveným hrnčným nádobím, k vypalování. Hned vedle stojí *paraž* (Gluthpfanne) a na ni plechové *korýtko* u vnitř s pališkou (Brennröhre), do níž se dávají hmoty rostlinné (obilí, neb listí, neb stebła

*) Pojednání toto musí se později čísti, t. až začátník knihu celou byl přečetl, a jednotlivým věcem i názvům byl již porozuměl. Pro pořádek ale stojí pojednání toto v předu.

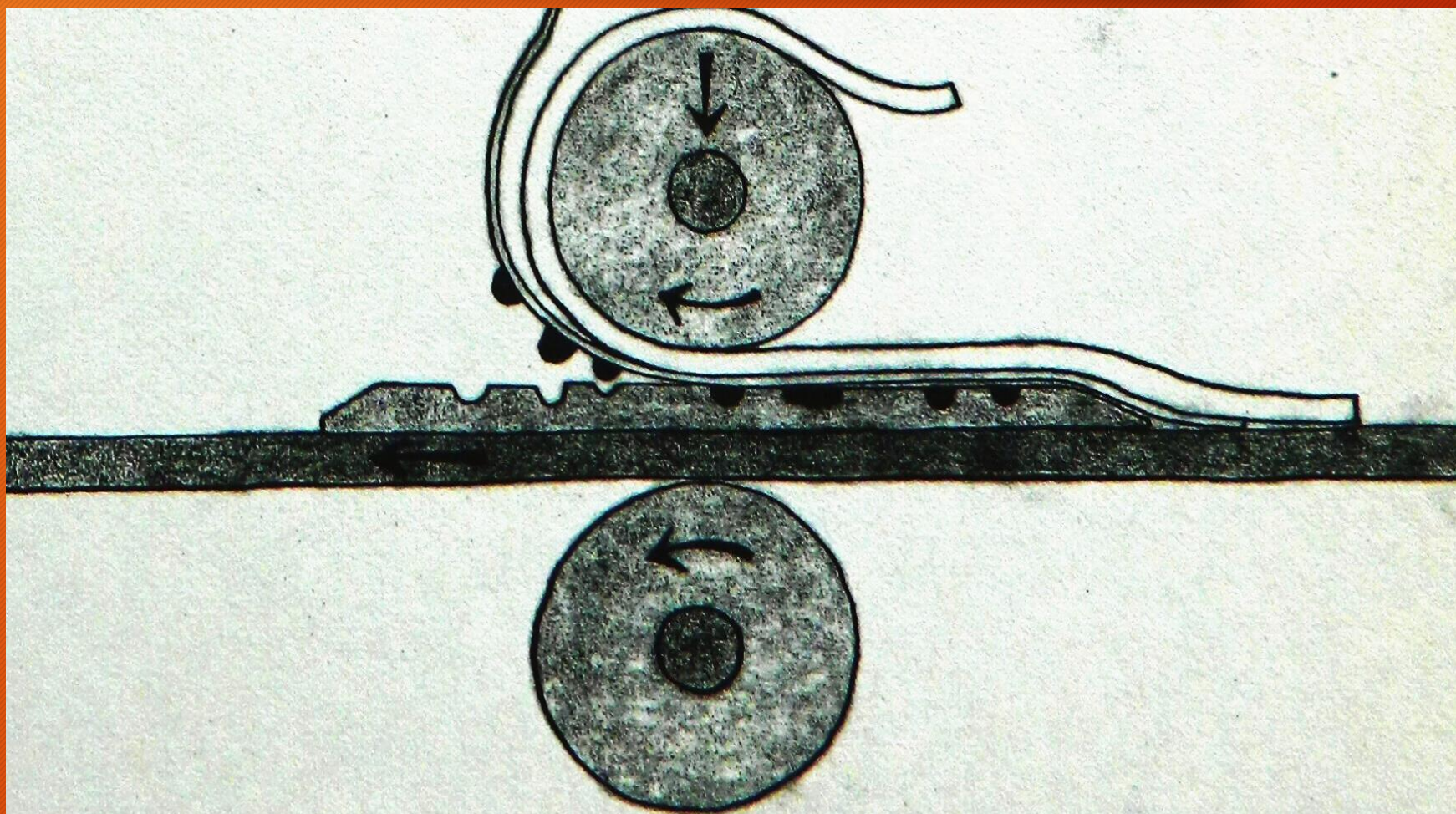
Pokus. Vezmi skleněnou křivuli (kř), t. kolbu s ohnutým nosem, jak na obraze viděti, naplň ji na polo vodou a rozpal na kamínkách (km); tvoří se páry odcházejí hrdlem a patrubkem (ns) do hrdla lopty (lp), jenž leží v nádobě (ms) sněhem naplněné, aby chladem páry vodní se srážely, což slove *překapování* (Defistilliren) aneb po staročesku *žžení* *). Nádobka (nd) má vonžinec (kh), t. trubku hořejší, aby voda ochlazující natékati mohla. Pod křivuli dává se někdy ještě železná místička s pískem, aby plamen nahoru upřímo do skla nepálil, nýbrž aby jen písek všudy křivuli stejně zahřival.

*) Vždy jest žžení lepší výraz pro tuto ohněm konanou chemickou práci nežli překapování, neboť kapání bývá rozličné, a voda hnána skrze troubu obyčejně naplněnou po vrstvách **pískem** a **uhlim** jest také překapování.

TISK Z HLOUBKY

Tisk z hloubky je druhý nejstarší způsob tisku, v němž barvou opatřené tisknouce elementy tiskové formy jsou vyryty nebo vyleptány do různé hloubky kovové desky, zatímco zvýšený okolní povrch, z něhož je barva setřena, netiskne. Otisky měděných, ocelových či zinkových desek vznikají separátně mimo knihtiskařský proces v ručním měditiskařském lisu. Navlhčený hlubotiskový papír je velkým tlakem přitlačen do rýh kovové desky. Přitom dochází k transferu barvy. Ta na papíru ulpívá v mírném reliéfu, který je na rozdíl od tisku z výšky i tisku z plochy patrný již při jemném doteku a vytváří charakteristický rys této grafické techniky. Dle použitého materiálu a způsobu mechanického opracování formy rozeznáváme mědiryt, oceloryt, mezzotintu a suchou jehlu. Při použití chemických prostředků, které namísto mechanického rytí jednoduše leptají (např. kyselina dusičná) členíme historické formy tisku z hloubky na několik druhů leptu a na akvatintu.

TISK Z HLOUBKY

M ě d i r y t (Čína 10. století, k ilustraci od 1473 v Anglii a 1477 v Itálii) na vyhlazenou měděnou desku s fazetou se přenese liniová kresba a vyrývá se speciálními rydly. Grátek se seškrabuje (naopak specifickou roli hraje u techniky zvané suchá jehla). Na mírně nahřátou desku se naválí tiskařská barva, vetře do prohlubní a zbytek se odstraní. Otisk vzniká pod velkým tlakem ve speciálním lisu.

M e z z o t i n t a (Nizozemí 30. léta 17. století) hladká plocha kovové desky se všemi směry naruší ozubenou kolíbkou. Dle povahy kresby se z ozrněné plochy škrabkou a hladítkem naopak zrno odstraní. Tam, kde jsou polotóny a černá místa, zrno zůstává a kde jsou světelné partie, musí být deska opět hladká. Kontrast sametově černých a bílých ploch vytváří dojem malby. Barevná mezzotinta vzniká soutiskem desek barvených žlutě, modře a červeně.

A k v a t i n t a (nepřesně Francie 60. léta 18. století) první, mechanická možnost jako při mezzotintě, avšak s pryskyřičným zrnem, které je na desku natavováno. Druhá, chemická možnost jako u leptu, kdy se na desku dle povahy kresby štětcem nanáší asfaltový lak a deska se leptá v kyselině. Tento proces se opakuje, vždy se postupuje od tmavých míst ke světlým. Barevná akvatinta vzniká soutiskem desek, nebo ručním kolorováním.

L e p t (Německo poč. 16. století) na kovovou desku se zatepla nanese kryt, do něhož se po zatuhnutí přenese liniová kresba – intenzita rytí se řídí světlostí a tmou partií (tehdy se jehla prorývá až do desky). Rytí a leptání v kyselině dusičné se provádí v cyklech od tmavých částí po světlé. Po ukončení leptacího procesu se kryt odstraní, do vyleptaných linií se vetře tiskařská barva a provede otisk.

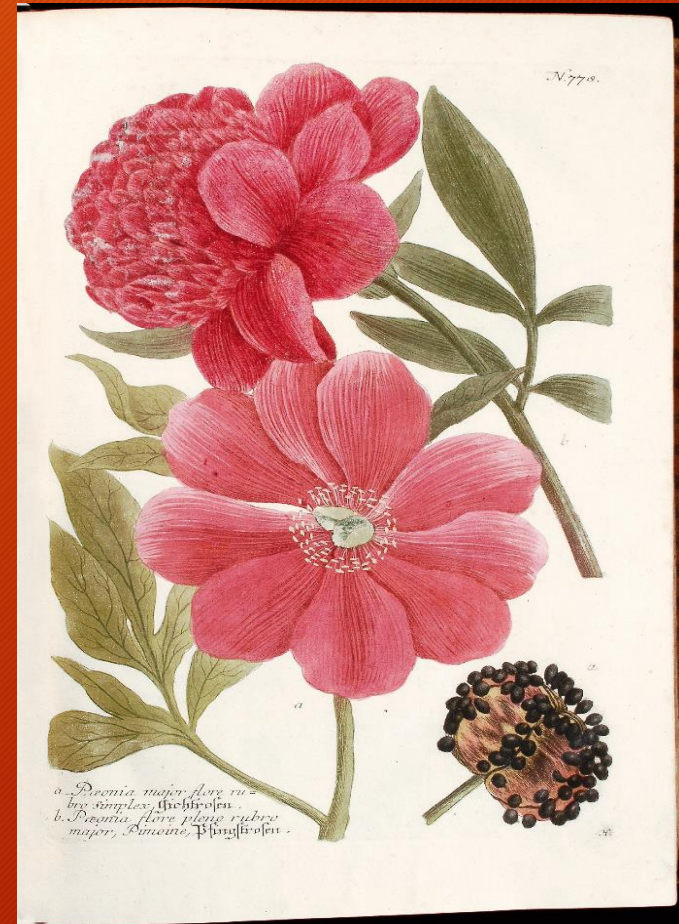
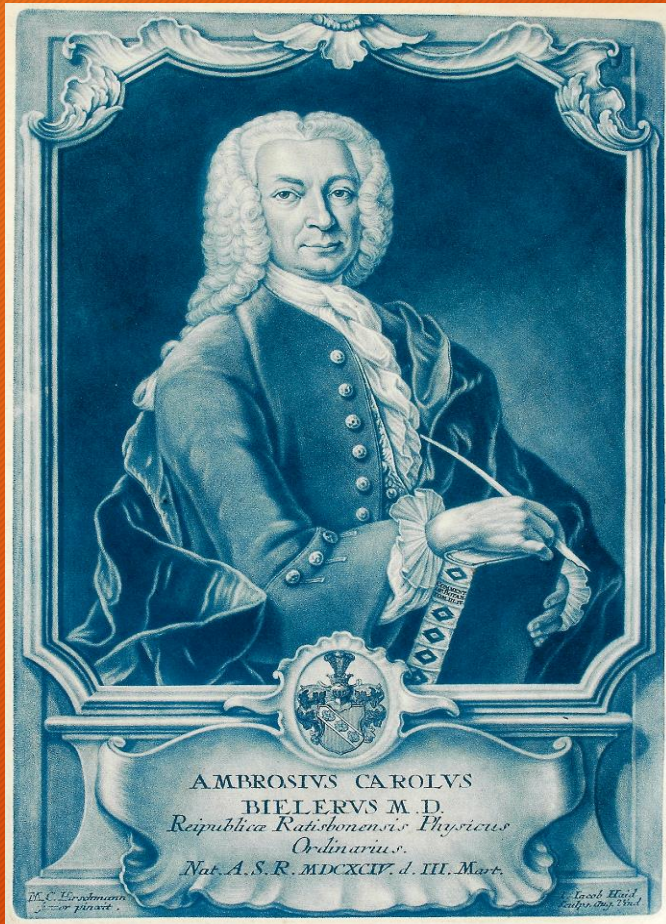
O c e l o r y t (Anglie poč. 19. století) speciálními rydly se ryje do ocelové desky. Grátek nevzniká, a proto se oceloryt vyznačuje jemnou a ostrou (neosobní) linií. Deska snese až 10. 000 otisků. Vhodné pro bankovky, známky a cenné papíry.

Tisk z hloubky

a) mědiryt

b) mezzotinta

c) akvatinta a lept

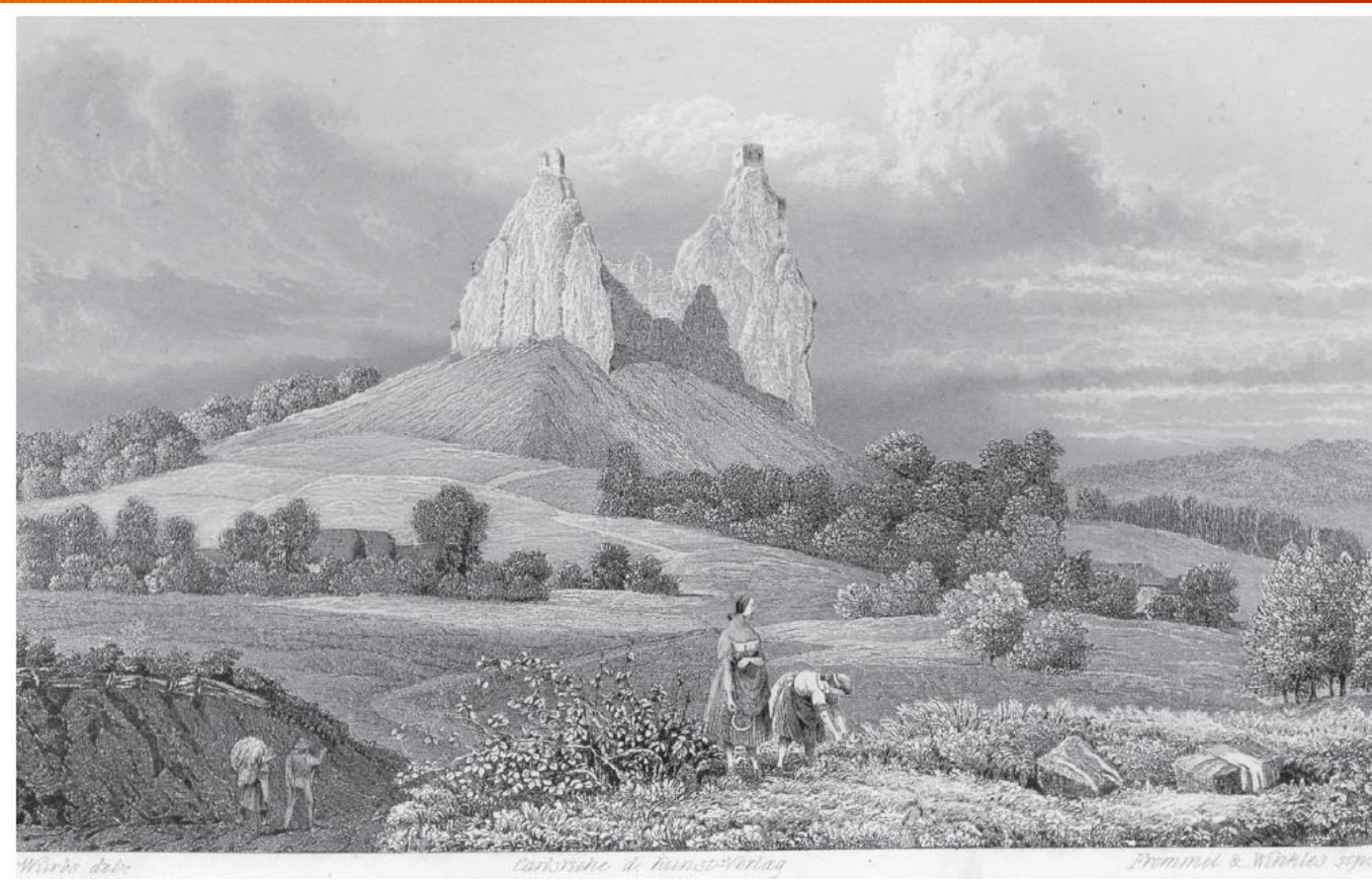

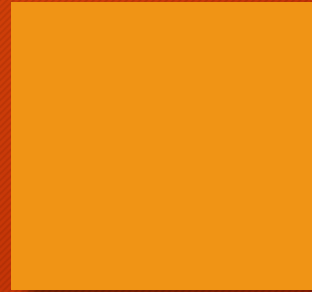
Oh Crime!

oh consolante horreur! Chant Ier Pag. 19

d) oceloryt

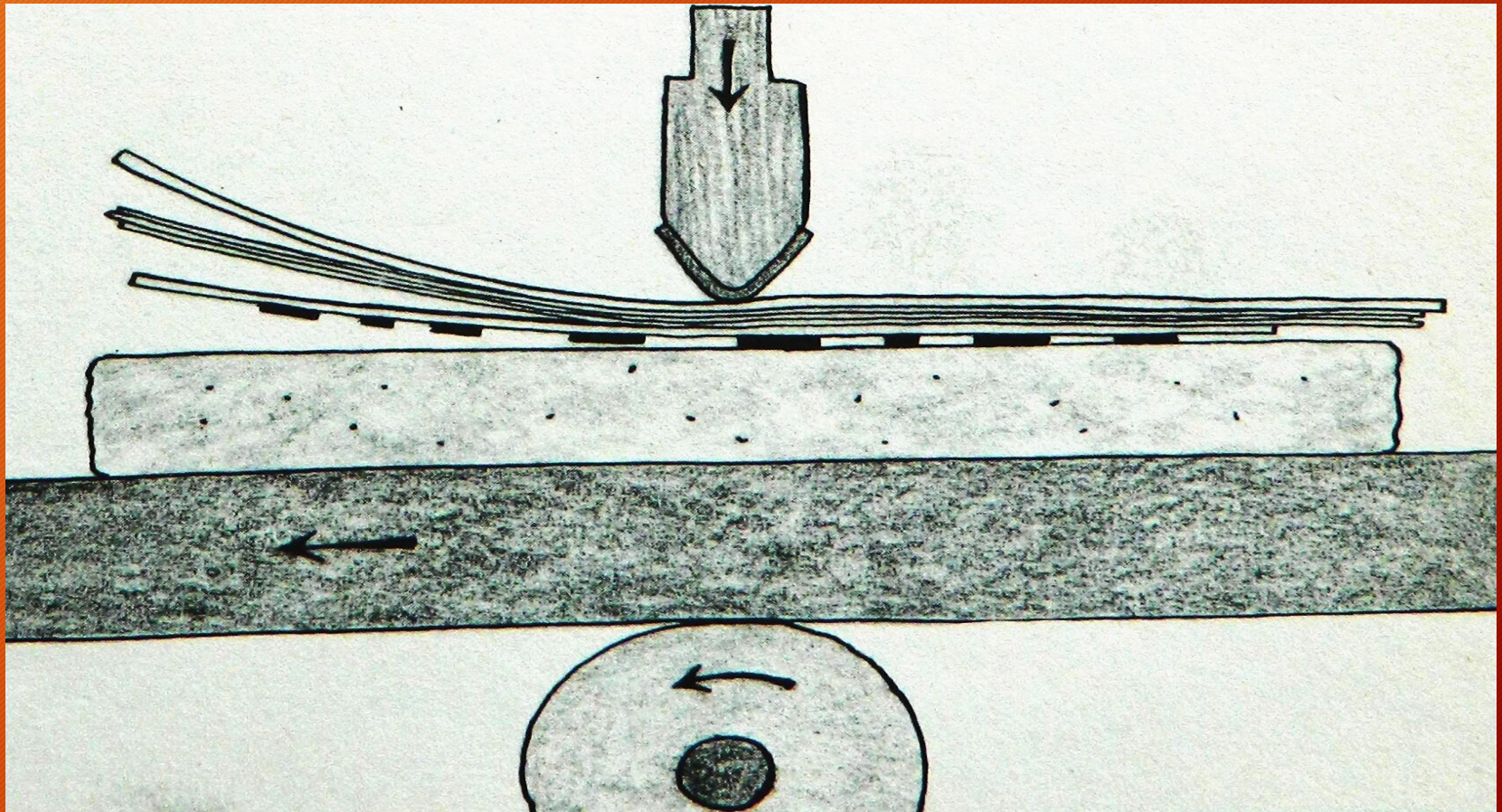

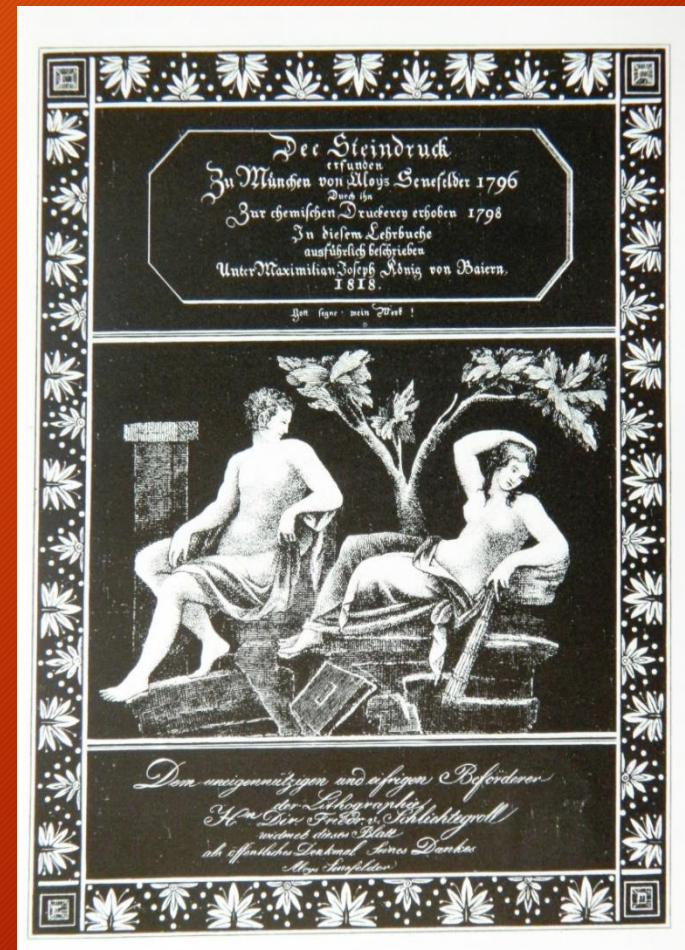
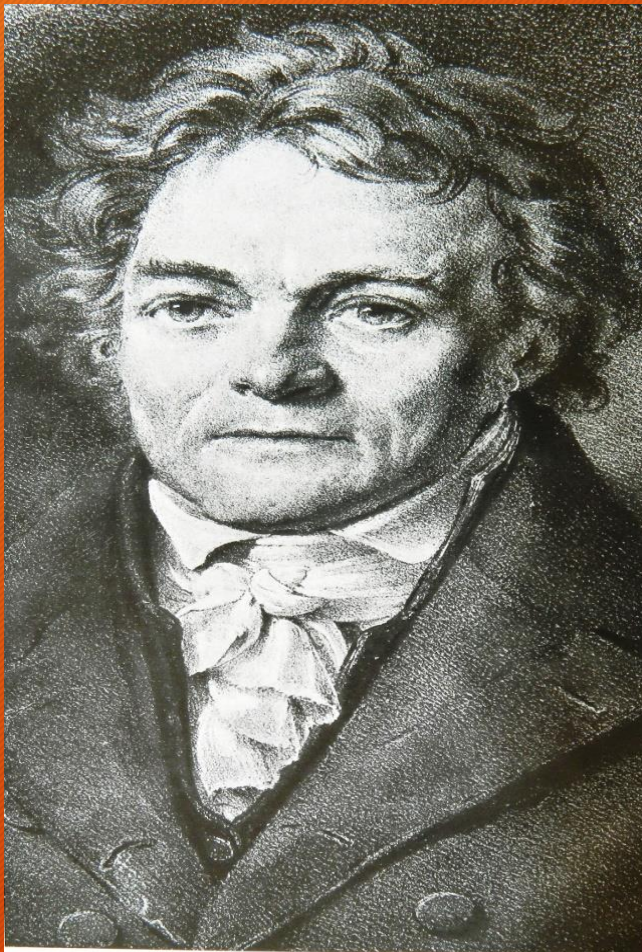
TISK Z PLOCHY neboli litografie

Tisk z plochy byl do počátku 20. století nejmladší způsob tisku, v němž barvou opatřené tisknoucí elementy kamenné tiskové formy jsou v téže rovině s ostatními místy tiskové plochy, které mastnou barvu odpuzují. Tisk se provádí v ručním litografickém lisu. Pro tuto relativně mladou skupinu grafických technik, pocházející z konce 18. století a později se dynamicky rozvíjející, je charakteristická měkká kresba, která na papíru spočívá lehce, aniž by byla do něho jako u tisku z výšky vtlačována. Nevytváří reliéf tiskové barvy, markantní pro tisk z hloubky, a většinou není ani znatelný otisk okraje tiskové formy, běžný v podobě fazety u hlubotiskových technik.

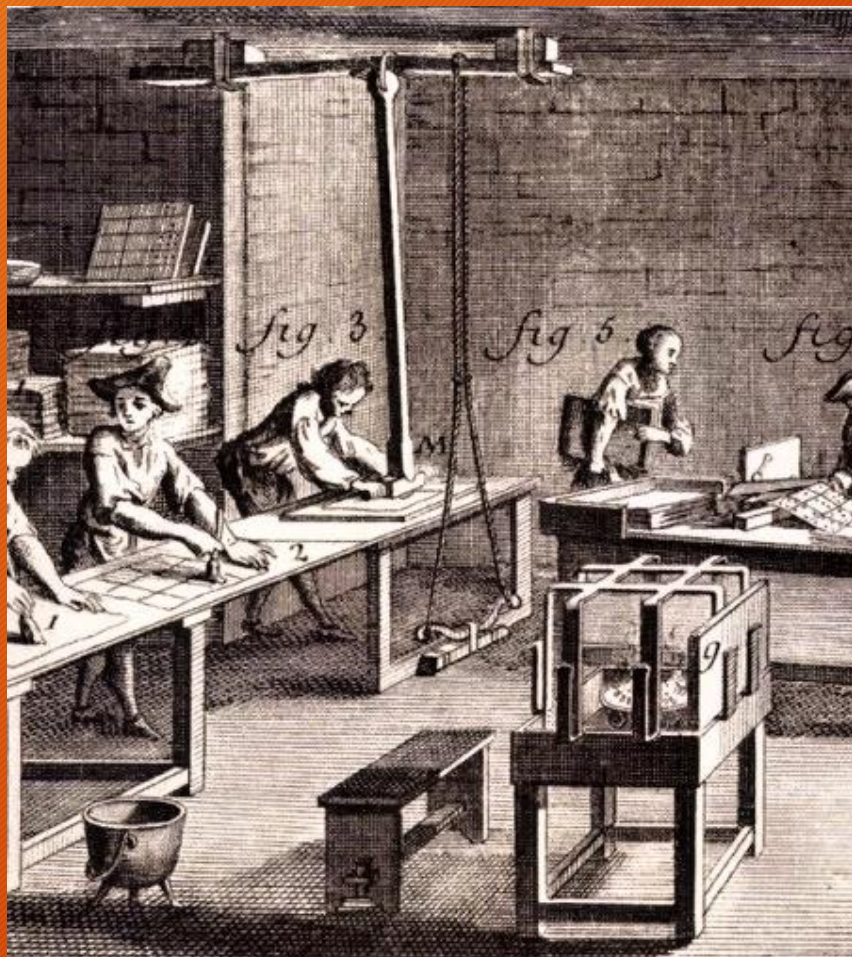
TISK Z PLOCHY

Tisk z plochy (Alois Senefelder, objevitel a autor první učebnice o litografii 1818)

Litografický lis

Senefelderovo označení: Chemische Druckerei

Na vyleštěný povrch kamene se provede kresba mastnou tuší nebo křídou. Následuje preparování kamene kyselinou dusičnou a arabskou gumou. Vzniká kyselina metaarabinová, která mění uhličitan vápenatý na dusičnan vápenatý. Ten odpuzuje mastnotu a je silně hygroskopický. Z tuku a mýdla obsaženého v tuši nebo křídě vzniká vodou nerozpustný metaarabiňan vápenatý, který zafixuje vlastní kresbu tak, že ji lze terpentýnem smýt. Kámen se zvlhčí a na povrch se naválí tiskařská barva, která ulpívá jen na mastné kresbě, zatímco nepokreslená místa zůstávají intaktní.

Pérová litografie (litografické pero namáčené v mastné tuši)

Křídová litografie (kreslí se mastnými křídami)

První kamenotiskárny: Mnichov 1796, Vídeň a Londýn 1801, Paříž 1802, Berlín 1804, Petrohrad 1815, Praha 1819-1820

První Senefelderova učebnice *Vollständiges Lehrbuch der Steindruckerei* vyšla německy ve Vídni a Mnichově 1818 (něm. ještě 1821, 1827; anglicky 1819; francouzsky 1819; italsky 1824; česky nevyšla nikdy)

KNIŽNÍ DEKOR

je výtvarný, povětšinou ornamentální prvek rukopisné a hlavně tištěné knihy, jehož úkolem je vizuálně členit text. Na titulní straně přicházely lišty, rámy a bordury. Počátek odstavce nebo kapitoly byl akcentován samostatnou iniciálou, první stránka textu mívala tzv. vlys (obdobu architektonického prvku), kapitolu ukončovala viněta.

DVA TYPY ILUSTRACÍ

Dle žánru, způsobu provedení, vazby na text a funkce rozeznáváme dva typy ilustrací. Prvním typem je ilustrace **krásné literatury** (čili ilustrace asociativní), která poukazuje k něčemu v beletristickém textu a literární dílo umocňuje výtvarným zážitkem. Ke knižní předloze vytváří volnou výtvarnou paralelu, anebo je s ní díky vyprávěcímu (dějovému) potenciálu spjata těsně. S ohledem na tyto znaky bývá někdy nepřesně označována též jako ilustrace knižní (literární). Naproti tomu **dokumentární ilustrace** (neboli vědecká, odborná) se vyznačuje popisnou názorností a poukazuje k objektu existujícímu reálně mimo text. Proto se nemusí opírat o aktuální umělecký názor (dobový vkus) a nemá ani estetickou (dekorativní) funkci.

Knižní dekor - iniciály 15. až 18. století

Dancatulus Leonis fluit largiter de balano Deuro. rrr. Transfundato fonte ior. q. diuina largitate i ope sermonum de tempore aqua salutaris profluenter effudit. Accedamus ad alterum fontem dan. qui et ipse donante dno largiter in ope de sanctis ad d.

dosom swym hojme obieti gaste zime Jakozto swym pomogomom wte walce awopme

Dyzbogom dnesta Drog abanedne zahubem fiale. Kaum: donta die dieghe semmo hyni emezaty. Dany Hyni xi ypanosum Danyan Hym dnestiary. Al potozpodam zen mla dpeh. Al panen wstlechtych kuzegzere sluzbe a pozozreti tee kufne apzreuzene pamy. Ex: iony to

Deciae ciuitates dum sperare Quippe in mutuū exitium sit singulae amitterent. nō nisi o macedoniae ueluti et specula centiones ciuitatū alitauuiliu relig. subire regia semitarē ec suere. q. cū reg. portinent. fecur. armis lacedamonios & phocinias lussit. p. d. cōe gracie nīs ciuitim datusq. arcē theb. b. q. boetiā depopulati essentibus relinquit. Cū in dicitū aribi

nantu: quātā exolui nō possēt. Igit phoenices cum agris lit

Rawi ze wocaszeh t. raliu Eds. stich miel R. eadl Anas. res muze g. menam Be. kozysse. A. by! ze muz ten. Kniže. Klatario w

Herberarium ab ea primum se- NISSIME R temporibus, à C Cetauro, Saturni pertam esse testar historiarum auto uentam uolunt. tantae facultatis gitari, inueniriq; Dijs immortalib sent, vt homo ipse abditas stirpium naturas facultati

Wskelicy Narodowe / ryz se zprawugij Czenjm Bła weneho Pana nassheho Gezu sta/ wicijme a wyznawame ! Boha Strwozitele Nabe y z tzech osobach/ Otee/ Syna/ cha Swateho/ gedineho wri me Troaticy/ do zehnameho nawcky wickaw Amer

DRINCIPVVS tantum uiris olim Medicinam facit. cuius, Aelianus auctor est, STREN. NOBILISS. PPLISS. MAGNIF. CLARISS. REVEREND. C SVLTISS. EXCELLENTISS. DOCTISSIMI Q RI. Etenim apud ueteres, tam Hebraeos, quam Ethu non minus Ars uniuersa, quam ejus non minimur crum *patris* *Belisarii*, in summo honore & existima fuit. Hebraei, ut DEVM TER OPT. MAX. *milis* *uicinis* *di* *geris* merito stat

QUUM Julius Caesar bello civili Reipublice Romanae statu Romanorum Imperator primus perhibetur, et si successio eiaie fundamenta stabilierit. A Colonia igitur ab illo de qua Historici, Marmora & Nummi plurimas fuisse res i eium numerum bellis dispersum in Urbem lege Julia re Suet. cap. 42. octoginta hominum millia in transfarinas C quoque mercede ueteranos remunerari promiserat, ex Luciano, Julium it

Sch muß abermal des wertben Schwöbbers Lob gedenken / dieneil ich von daraus diese / wegen ihrer schönen Goldfarb / unter denen fürtrefflichsten und schönsten ist / und derglei unter den Citronen und Citronaten wenig an meiner großen Beschüßigung überkommen. Schwöbber ist sic / aus dem Schiff- und !

Mozj nědy Athennensstj obiceg meli / kdjz neznami hu obetowawali / a prote Pawla powerecniy nazn ti / za slauzil: (act. 17.) Tak | nnyj neznamiy (proto je

AD Purpuratum Ecclesiae Patrenmanni Caput & Pastorem, Sacpresens leuidensis festinat page NENTISSIMAE CELSITUL gratitudinis, obsequii, devoti um reuerentissime subternere sa

Postquam ad celebrandas consi more Annus DIVI IVONIDES ab Inlyta Clarissima Fai Juridica Oratoris manus mib tum intellexissem, primum in

Cum post tot retroacta secula tandem Felice, Urbe Petri consolata Regia Urbs Bruna, rianam suam à Diui Luca penicillo effugiat. galem Megalographiam, Diem Coronatic lebrt Solemnen, & cum suis incolis, acc allophylis, in plausus abeat & praconia :

NELL' offerire a mo delle Antichit: torni, riguardante delle Pitture, onore, che ci v nignità. Tutto è

Titulní dřevorez a titulní xylografie

Typologie Starou

Duchovního / a Svietkeho. Totiz Papeze, Cysarze, Králov / Knížat / Zrabat / Kardynalů / Kurfürstů / Arcybiskupů / Biskupů / Opatů / Proboštů / Administrátorů. cč. Panů / Rytířů / Wladyt / Miest některých / kdo gse yak a od tud píšit w Království Českém / w Markrabství Moravském / w Knížectví Slezkém / a což gse gich shledati odginud z gich přisědících zemí narucito cjas mohlo. Tuto porząd po Bibliotheca Arahoningsi Abecedie nagdejs.

Kassiodora Rymstebo Senatora,
nazwana TRIPARTITA:

Třetí Historií Rzechých, Sozomena, Sofratea a Theodorysta
sebraná / a na Dwanáčtery Knihy rozdělána.

Přazd přidání dvě Traktáťkové: Geden o Enimtu
Eřezkém proti Kacířství Nestora Biskupa
Konstantinopolistého:

Druhý o Enimtu Chalcedenském proti Kacíři Eutychetovi a nářle
dewněšlím gcho / obsahujících w sobě kráťau Historií od žaláťku té
Eřezky do Cřsate Justynána Wlákého.

z Latinské řeči w Cřezkau wesse s pilností přeloženo

od

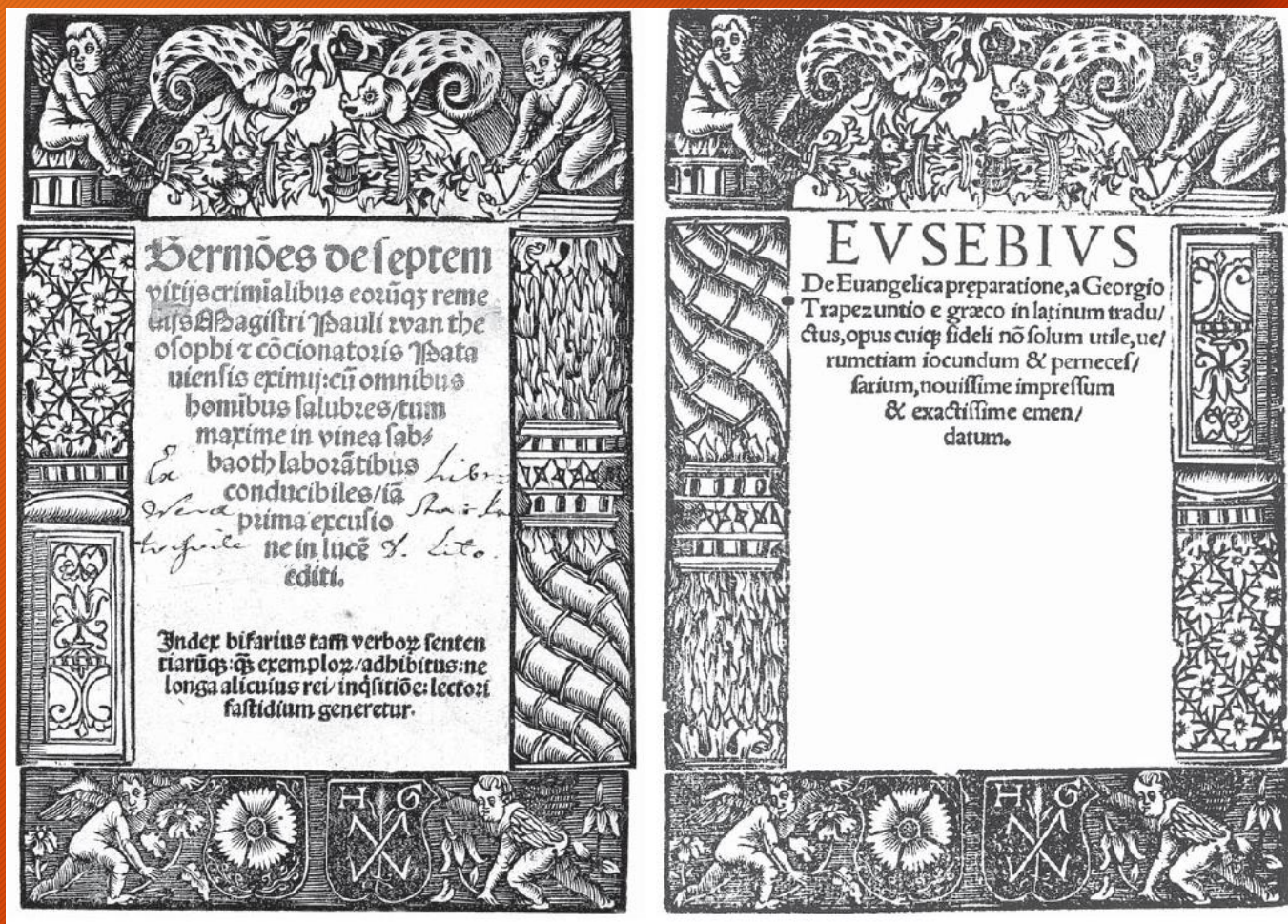
Jana Kocina z Kocynětu. Předního Písate Radního
w Kráľstí Wlákém.

1607 (c) 200

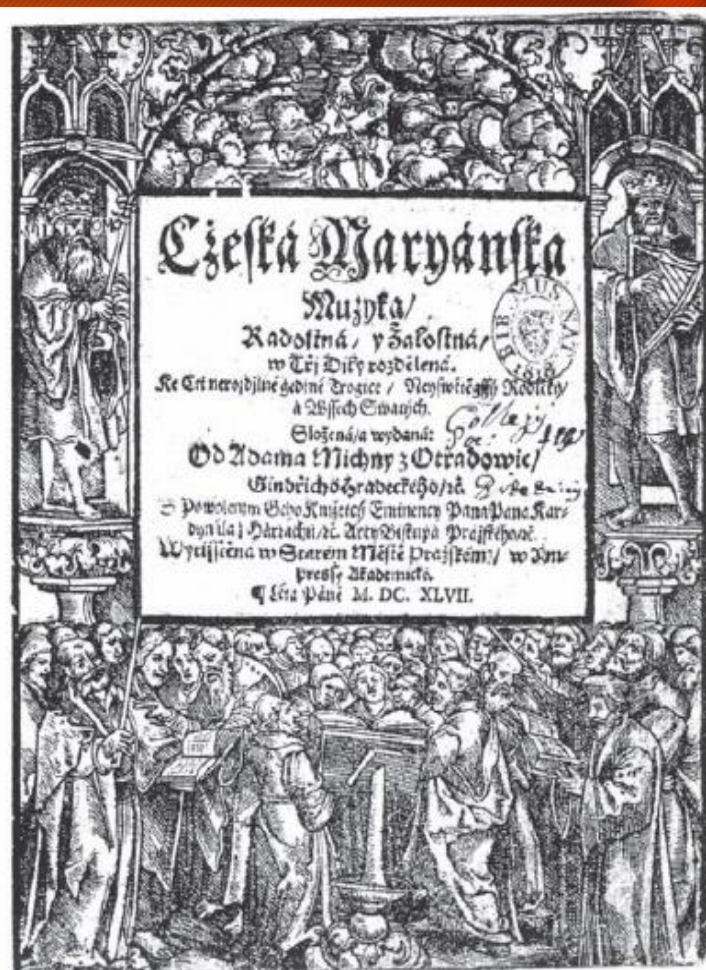
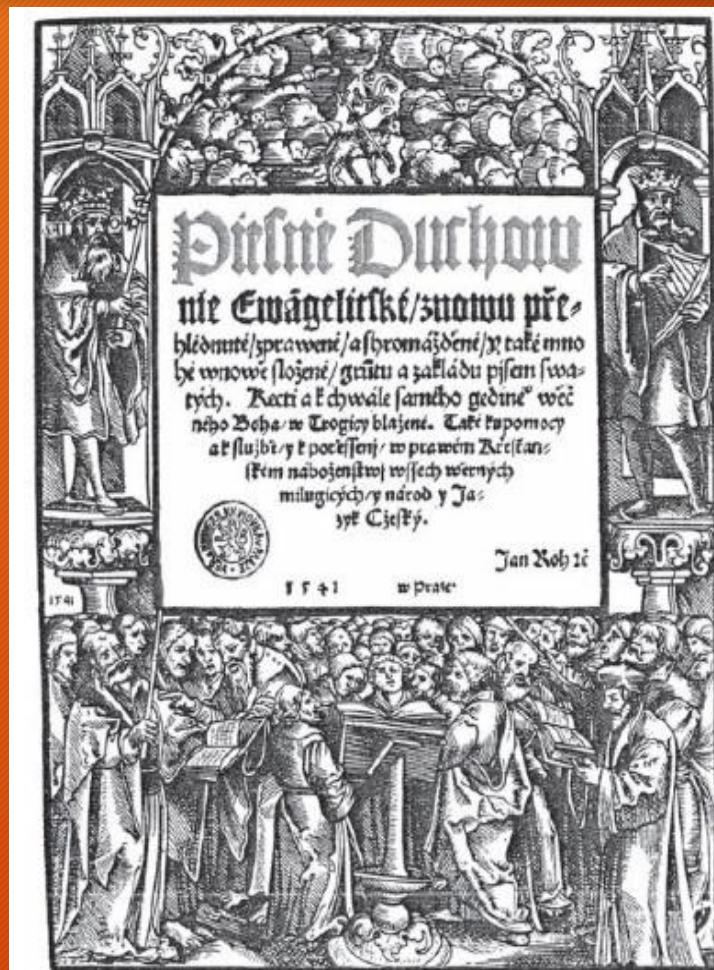
A wpečáćeno prací a nářáděm

W. Danpele Adama z Weleslawjina,
w Starém Wlákém Prazkém.

Titulní rám ze skladebných lišt

Titulní bordura (originál a přetisk)

Viněta

556. Willenbergova viněta z Tiskárny premonstrátské (Louka/Z. 1603)

tio : Consecratus à Te REVERENDISSIME ABBAS primarius Marianæ Regiæ lapis *Secundè*, *Secundè Tolletur in altum*. Adstantes hodierno jubilo assectæ, comparticipes tantarum gratiarum fratres, dicite : *Quam mercedem dabimus Ei, aut quid dignum poterit esse Eius Beneficior?* (tttt) Breვიorem lacone, REVERENDISSIME PRÆLATE, audi nostræ gratitudinis epitomen. Pro duce stella à coronata duodecim stellis Servorum Regina solem perpetuum; pro Abbatialibus floribus perpetim florentem Paradisum; pro duplici pedo immobilem Sion; Pro resultantem Vaticano ex implexo in **T**. binario numero, **TOTO TEMPORE TRACTUS TUÆ TIARÆ** omnia faulta, prospera, & **SECUNDA** precamur, atque exoptamus. Quaternarum Literarum **O. M. R. S.** votivam *ad hodiernum Tuum Genethliacum diem*, & consonam à Te Nobis hodie præfrito honori & labori percipe glossam. Correspondentia duplici sensu quaternis literis hæc nostra sunt vota : **OPERANTE MARIA REGINA SERVORUM, ORIATUR MULTOTIES RENASCENTIÆ SOL TIBI.** Conformem præfatis literis nostræ propensionis etiam intellige sensum : æviternè **OBLIGATISSIMI MANEBIMUS RABENSTEINENSES SERVITÆ.** Hocce infinitæ nostræ devinctionis dum Tibi apophtegma candidè edixi, incandidæ dictionis etiam finem

D I X I.

(119) Tab. c. II. v. 2.

Vlys

Vorrede.

Nachdem endlich die höchst-beglückte Zeit her-
 bey gekommen / da so wohl von dem gütigen Him-
 mel / als auch von derjenigen Gewalt / so an Him-
 mels-Statt sichtbarlich auf Erden herrschet / nicht
 allein das inständigste Bitten / sondern auch der
 Gemeine Vorschrey / und Ruff des Volckes (Krafft
 dessen schon biß in das vierte Jahrhundert Jo-
 hannes von Nepomuck für einen heiligen Blutzun-
 gen erkennet und verehret ist worden) dann auch die Wünsche und Be-
 gierden vieler gecrönter Häupter / und das langwürige Seuffzen der
 Christenheit in Gnaden erhöhret / und den 19. Martii dieses laufsenden
 1729sten Jahrs / bey S. Joann in Lateran zu Rom / von BENEDICTO die-
 ses Nahmens dem Dreyzehenden / heut glücklich der Allgemeinen Kir-
 chen vorsehenden Pabst / hochgedachter Johannes von Nepomuck / der

VOTUM PRIMUM:

Austa dies Majalis adest Regina Maria!

Quâ Celsum exornat Sacra Corona Caput.

Solemnes resonat Festiva Boëmia plausus,

Scribere nunc fas est, vota sonare TIBI:

Felix ista Dies, quævis faustissima sit res,

Ad libitum cedit, quod Tua Corda beat.

VIVito ter- sanIs Constans JUVenILior AnnIs

ÆternVs Largè MVneret Ista DeVs !

Opto DEUS sanam TIBI det super omnia vitam,

Post pia vota mei præmiet axe DEI !

CVM spaiIs Vitæ Charos Det JVpter Annos

eX nostrIs AnnIs aVgeat Ipse TVos.

Hilce meis votis det ter bona prospera dotis,

Qui Patri parèt, principiòqve caret ;

Hâc cum prole suâ regat Patrona MARIA,

Virgo, Parènsque DEI TE, Tua Regna diu !

Quæ TIBI devoto sacro de pectore toto

Hæc mea corde, fave, suscipe vota, & AVE :

Frontispis

Abhandlungen

einer
Privatgesellschaft
in Böhmen,
zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen
Geschichte, und der Naturgeschichte.

Zum Druck befördert
von

Ignaz Edlen von Born,

der kais. Akademie der Naturforscher, und zu St. Petersburg; der Akademien
der Wissenschaften zu London, Stockholm, Göteborg, Upsal, Lund, Sie-
na, Toulouse, München, Würzburgen; der Ackerbau-Gesellschaft zu Padua,
und der Gesellschaft naturforschender Freunde in Berlin und Danzig
Mitglied.

Fünfter Band.

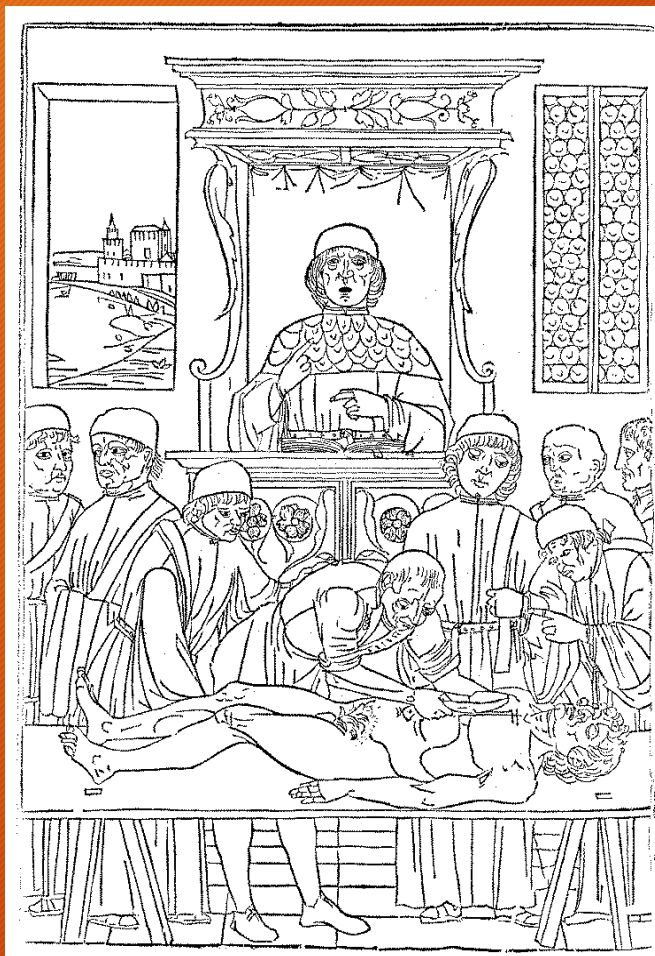

Mit V. Kupfern.

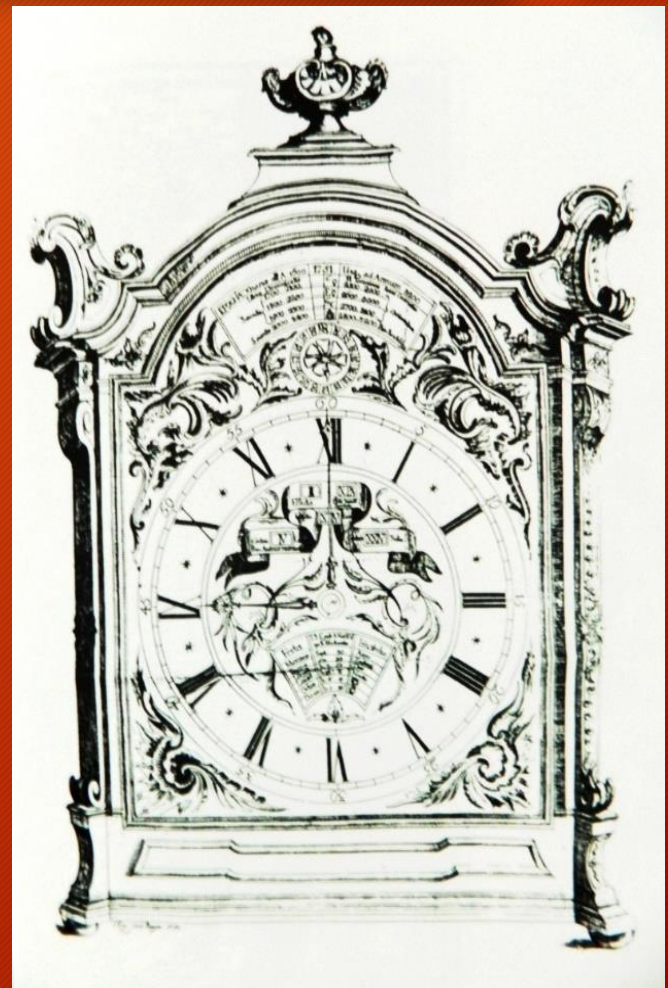
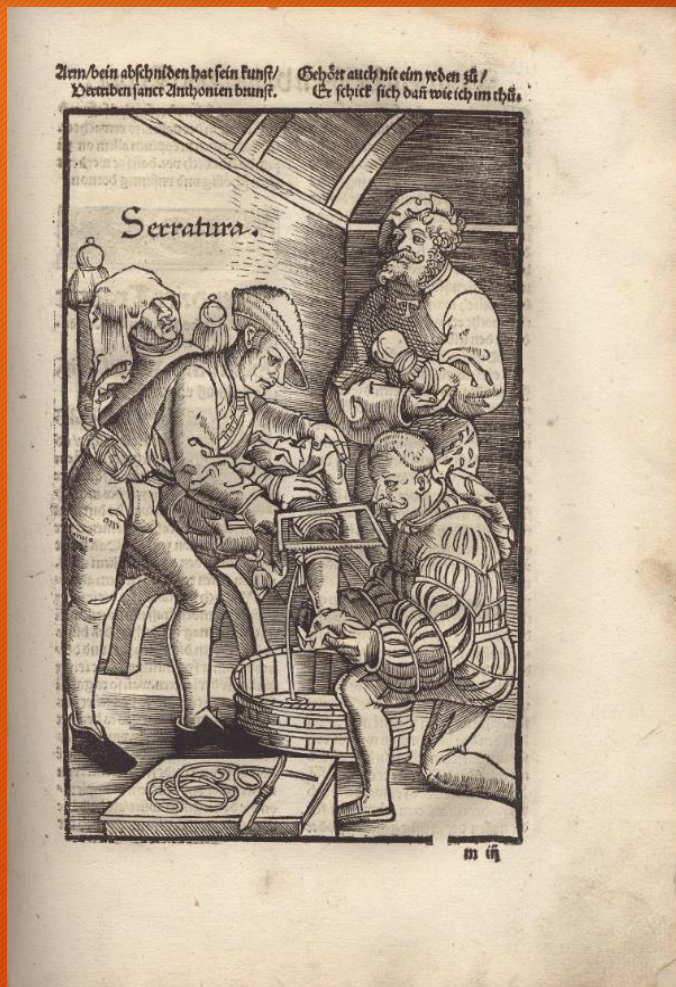
Prag 1782.

Im Verlag der Gesellschaften Buchhandlung.

Dokumentární ilustrace

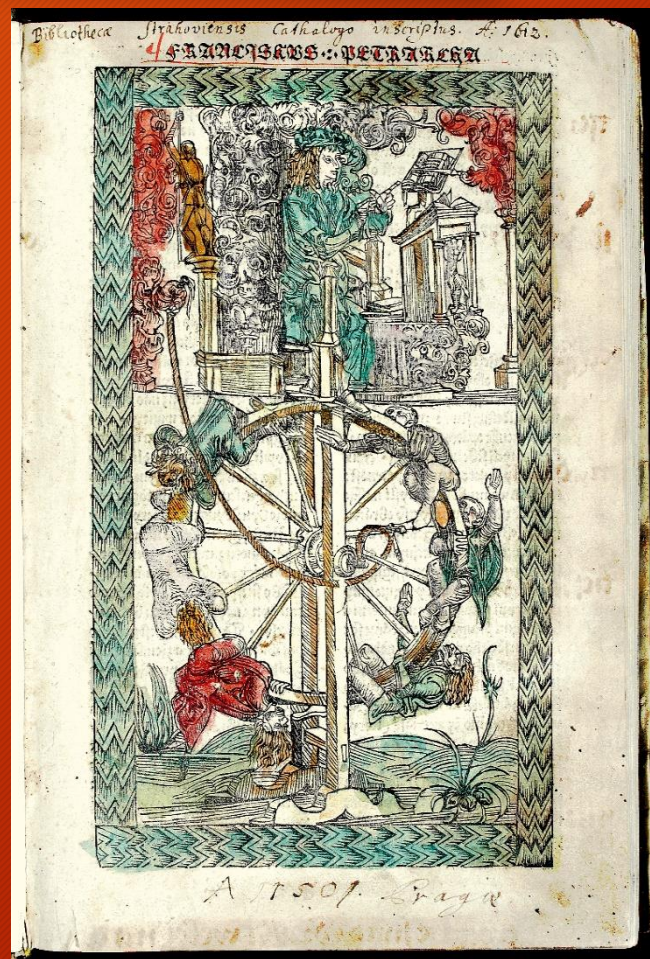
Dokumentární ilustrace

Dokumentární ilustrace

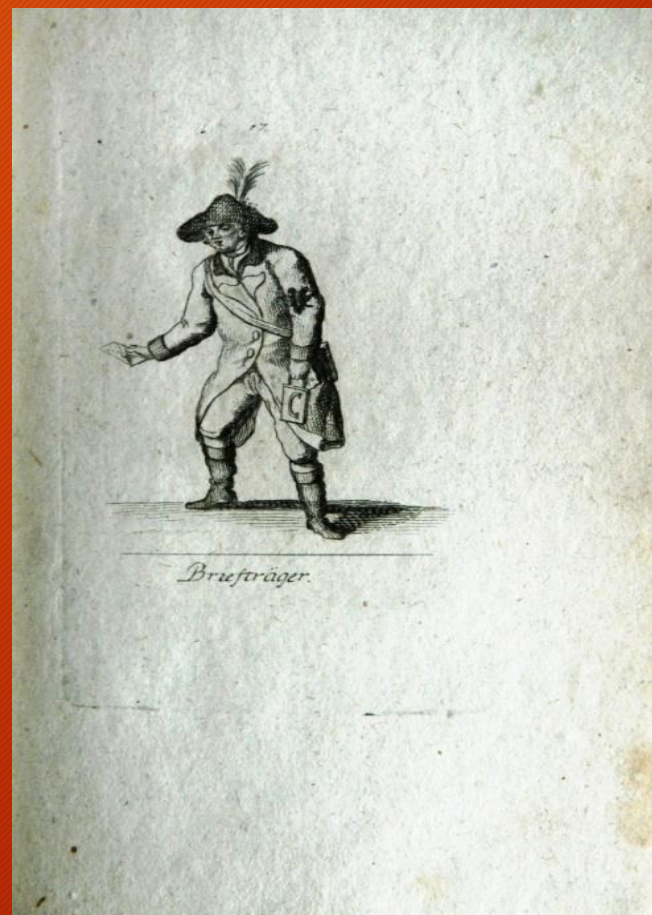
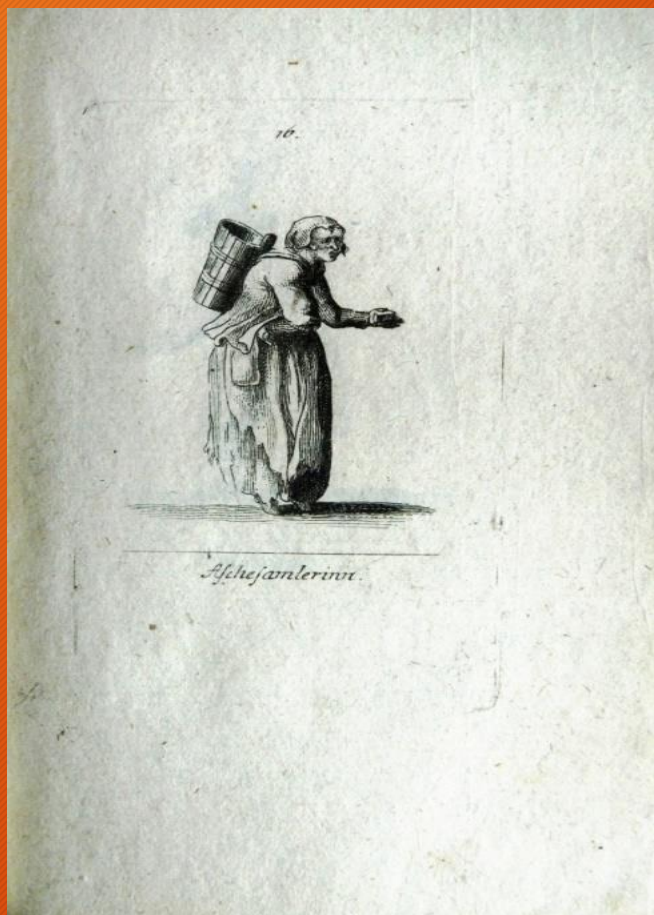
Beletristická ilustrace

Beletristická ilustrace (pražské figurky v době W. A. Mozarta; Jan Berka 1787)

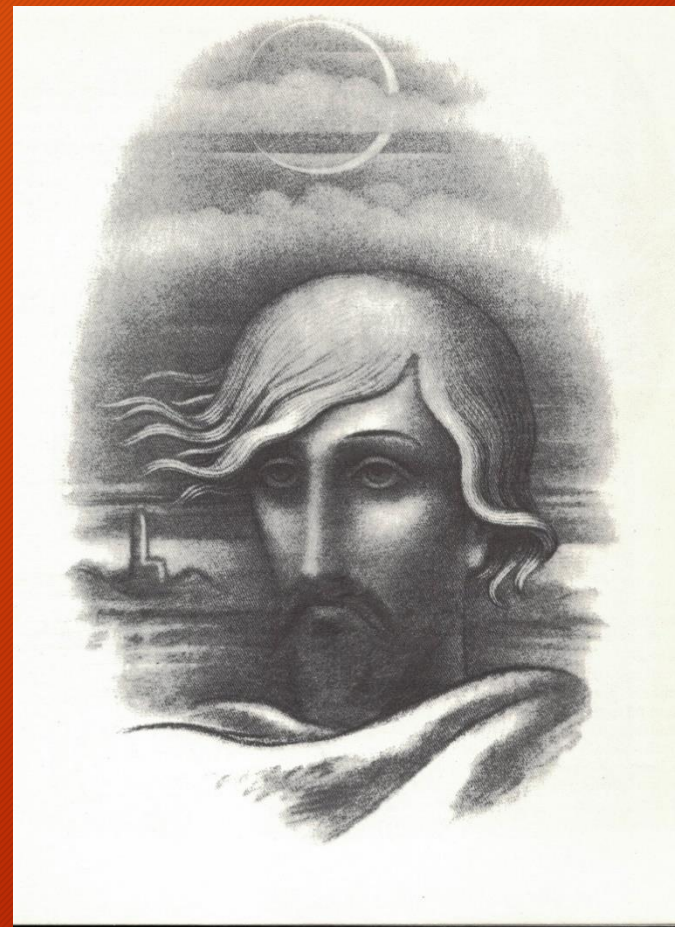
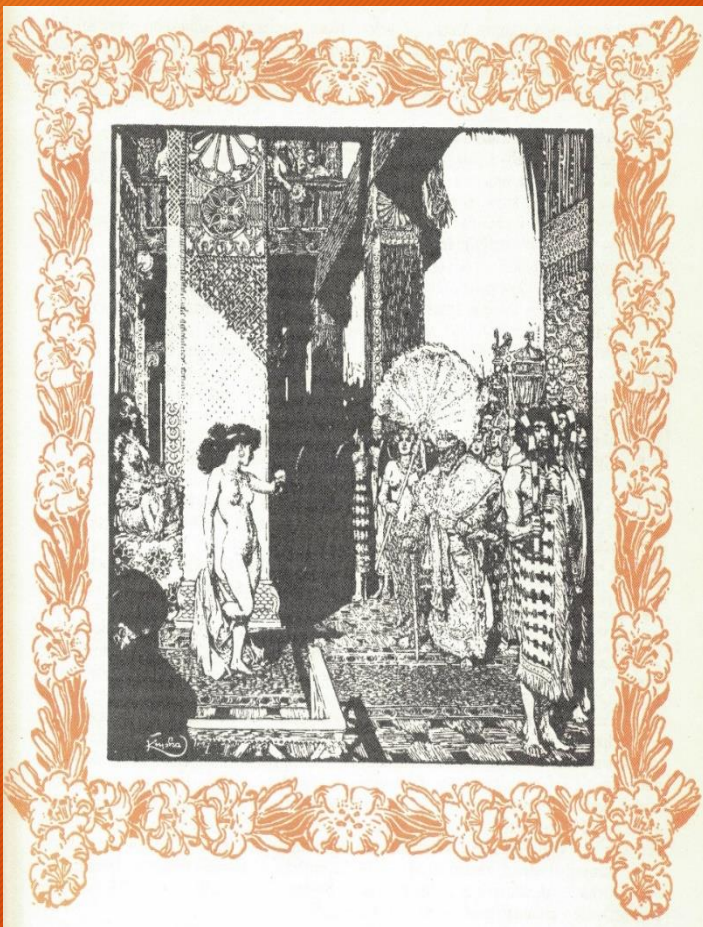

Beletristická ilustrace

Počátky moderní ilustrace

František Kupka (1905), Jan Zrzavý (1924)

Počátky moderní ilustrace

Adolf Kašpar (1903), Martin Velíšek (1995)

